

TAO A HEIDEGGER. NAD PRÁCOU ČANG ČUNG-JÜANA "CREATIVITY AND TAOISM"

MARIÁN VÁROSS

Autor sa zaoberá taoizmom a nedávnym prístupom Heideggera k nemu. Už u Leibniza a Goetheho nachádzame vzťahy k čínskej filozofii a jej pozitívne prijatie. Ani Hegelovi a Schopenhauerovi nebol taoizmus cudzí, poznali ho. V roku 1816 komentoval Hegel filozofa Lao-c': "...pre Čiňana je najvyšším pôvodom všetkých vecí 'nič, prázdno, nedeterminované, abstraktné všeobecno' a to sa nazýva *Tao* čiže rozum. Keď Gréci vravia, že absolútne je jedno, alebo ak ľudia v dnešných časoch hovoria, že je to najvyššia existencia, všetky determinácie sa rušia, a týmto čisto abstraktným Bytím sa nevyjadriло nič iné ako táto nová negácia - iba v afirmatívnej forme".

Hegelova interpretácia východného myslenia sa zakladá na západnej filozofickej tradícii, podľa ktorej *Tao* je rozum alebo abstraktné Bytie.

O vyše sto rokov neskôr nachádzame v Heideggerových prácach definíciu čínskej filozofickej kategórie *Tao* odlišnú od Hegela. Píše: "Slovo Cesta (*Tao*) je pravdepodobne dávne pôvodné slovo, ktoré sa prihovára reflektujúcej ľudskej myšli. Poetické myslenie filozofa Lao-c' je *Tao*, ktoré znamená vlastne Cestu". Heidegger kvalifikuje *Tao* ako poetické myslenie, ktoré znamená preontologickú skúsenosť. "Všetko reflexívne myslenie je poetické a naopak, všetka poézia je druh myslenia."

Totožnosť reflexívneho myslenia a poézie nazývali taoisti tchai-i čiže "najvyššie jedno". Najväčším výdobytkom poetického myslenia je seba-prebudenie básnika pre toto najvyššie jedno v absolútnom momente. Túto myšlienku ilustruje čínska taoistická báseň:

"Keď vychádza mesiac v srdci nebies
a vánok sa dotýka povrchu jazera
Je to vskutku chvíľa čistej radosti
Ale nemnohí si to uvedomujú."

Čistota a radosť sú plody meditácie. Pre čínskych básnikov sú základmi poetického myslenia. Čím sú kultivovanejšie, tým je lepšia poézia. Seba-prebudenie básnika môže však nastať iba vtedy, keď sa básnik úplne stotožní s objektívnou realitou vecí. Táto identita nie je pojmom syntézy človeka a vesmíru, ale priamym, spontánnym splynutím v absolútnom momente. Identita tu nie je výpoveďou o realite. Ako vraví Heidegger, je to "skok do podstatného pôvodu identity". Pôvod identity je ríšou "procesu prisvojovania", keď sa človek a Bytie vzájomne prisvojujú. V dielach starovekého taoistického filozofa Čuang-c' čítame:

"Nebo a Zem a Ja žijeme vspolok
a všetky veci a ja sú Jedno!"

Ríša Jedného je ríša totožnosti, v ktorej človek, vesmír a všetky veci sa navzájom prisvojujú prostredníctvom skoku ta, kde už máme prístup, ako píše Heidegger.

Básnik 14. storočia, Tchao Čchien zakúsil a vyjadril túto totožnosť v básni:

"Zbieram chryzantémy pod východným úbočím
A ticho sa pozerám na vzdialené južné pohorie
Horský vzduch je krásny pri západe slnka
Vtáci sa vracajú domov vo dvojiciach
Vo všetkom tom je reálny zmysel života
Chcem ho vyjadriť, ale chýbajú mi slová."

Táto nevyjadriteľná vnútorná skúsenosť je skúsenosťou pôvodu totožnosti. V Heideggerových prácach je to "tvorivé uchovávanie pravdy v diele". Pravda tu znamená zjavovanie Bytia, toho, čo je. Nie je to ani pravda čiastkového spodobeného bytia, ani symbolické zobrazenie pravdy. Z nediferencovaného Jedného pochádza estetický zážitok vznešeného. Keď básnikova myseľ dosiahne čistotu a priezračnosť tejto nediferencovanej ríše, už sa nemieša s vonkajšími vecami alebo banálnymi udalosťami. To sa však nedá dosiahnuť hľadaním čisto zmyslového zážitku alebo symbolického významu. Vznešenosť poetického myslenia je ďaleko nad tým. Lao-c' napísal v *Tao Te t'ing*:

"Pozerať sa, nič tu nevidno
Vravíme, že je to beztváré
Načúvať, nič tu nepočuť
Vravíme, že je to nehlučné
Uchop to, nič sa tu nedá chytiť,
Vravíme, že je to nehmotné
Nevieme vniknúť do tejto trojice
Hľa, spĺývajú do jedného
Hore nie je svetlo
Dolu nie je temnota
Keďže je neviditeľné, nedá sa pomenovať
Vracia sa nazad do ničoho
Preto to nazývame tvarom beztvarého
A obrazom bezobrazného."

Nišida Kitaro, popredný súčasný japonský filozof, píše, že "nutkanie vidieť obraz bezobrazného a počuť zvuk nezvučného spočíva v samých základoch východnej kultúry". Čínski filozofi nehľadajú obraz uprostred obrazu, ale chcú skôr odhaliť bezobraznosť v obraze. Lebo zvuk sa nevyjadruje vo zvuku, ale skôr v odhaľovaní nezvučného vo zvuku. Zvuk je tu teda na vyjadrenie nezvučného a obraz na vyjadrenie bezobrazného (toho, čo nemá podobu).

U Čuang-c' nachádzame ilustráciu toho, ako sa nezvučné vyjadruje vo zvuku. Hudba Zeme je u neho zvuk, ktorý vychádza z puklín horského lesa a z dutín v obrovských stromoch. Hudba Človeka je zvuk bambusových trúb a píšťal. Uprostred týchto puklín a nástrojov je však hudba Nebies. Nevedomý človek dokáže počuť len hudbu Zeme a hudbu Človeka, ale ak zakúsil podstatu *Tao*, bude prežívať symfóniu Nebies prostredníctvom hudby Zeme a hudby Človeka.

Ta-ning Tao-kuan, učenec z 11. storočia, povedal: "Všetky veci vo vesmíre sú aktivity jemnej reality; kto je schopný ju objasniť? Štyri ročné obdobia nasledujú postupne za sebou. Slnko a mesiac svetla neustále." V štyroch ročných obdobiach a v slnku a mesiaci počuje tento učenec hudbu Nebies a krúženie ticha.

Vo svojom *Sein und Zeit* otvára Heidegger nový prístup k mysleniu, odlišný od moderného vedeckého spôsobu myslenia. Myslenie prestáva byť rozumovou analýzou, ale vracia sa k východiskám, aby dosiahlo pravdu Bytia. Heidegger vraví: "Keď sa pravda sama dá do práce, zjavuje sa. Toto zjavenie sa - ako bytie pravdy v diele a ako dielo - je krása. V tomto zmysle krásno patrí k príchodu pravdy, keď pravda zaujíma svoje miesto."

Heidegger definoval umenie ako "vznikanie a stávanie sa pravdy". Čo to je ? U Čuang-c' je to napĺňanie procesu prejavovania konečnej reality prostredníctvom vnútornej reflexie človeka. Tento proces je priamy, bezprostredný a spontánny a nemôže byť taký istý ako obyčajný myšlienkový proces. Všimnime si báseň:

"Divé husi letia krížom po oblohe
Ich obraz sa odráža dolu na chladnej vode
Hus nezamýšľa uchopiť svoj obraz na vode
Ale ani voda nezamýšľa podržať obraz husi."

Tento verš je metafora bezprostrednej, priamej reflexie, ktorá sa dá chápať ako proces tvorby v umení. Ide o chvíľu, keď realita vtákov a vody sa spontánne navzájom prelína. V tejto chvíli je čas priestorom a priestor časom. Toto tvorivé reflektovanie sa nahrádza tým, čo Heidegger nazýva "vznikáním a stávaním sa pravdy".

K tomu sa vyjadril Čuang-c': "Tí, čo sa spoliehajú na oblúk, priamku, kruh a štvorec, kvôli presným formám narušajú prirodzenú stavbu vecí. Tí, čo používajú povraz na viazanie a lepidlo na spájanie, protirečia prirodzenej povahe vecí... Vo veciach je konečná realita. Veci vo svojej konečnej realite sú zaoberené bez pomoci kruhu, rovné bez priamok, okrúhle bez kružníc, pravouhlé bez pravých uhlov... Týmto spôsobom sa veci tvoria samy zo svojej vlastnej vnútornej reflexie a nikto nevie povedať, ako to robia."

Tento základný princíp tvorivosti umenia aplikoval veľký umelec 17. storočia Š'Tchao vo svojom *Dialógu o maliarstve*: "Kružidlá a pravítka sa dajú používať na robenie kružníc a štvorcov. V prírode je však plynulý proces, ktorým sa tvoria kružnice a štvorce. Ak je niekto schopný zmocniť sa prírodného princípu, samočinne sa oslobodzuje od nevyhnutnosti používať umelé prostriedky ako kružnice a štvorce. Ľudí zväzujú umelé pravidlá, ktoré sa stávajú prekážkami a obmedzeniami. Pravá metóda sa rodí tvorivým aktom a je oslobodená od prekážok a obmedzení. Keď umelci pochopia prírodu, uvoľní sa priestor pre *Tao* v maliarstve."

Čo je prirodzenosť umenia? Je to pravda vzniku a stávania sa vecí. Podobne sa hovorí vo výroku zen-buddhizmu: "Kvetina kvitne na jar. Mesačné svetlo svieti v noci." Táto spontánna reflexia je tvorivosť (Cesty) *Tao*. *Tao* je však neviditeľné a nemanipulovateľné. Vidíme iba prejav (Cesty) *Tao*. Preto Lao-c' hovorí: "*Tao* nikdy nepôsobí, ale nič nie je bez neho." Taoistické hľadisko spočíva v tom, že veci sa tvoria samy. Na porovnanie výrok A. N. Whiteheada o pojme sebatvorenia: "Tvorivosť nemá vlastný charakter... Je to konečný pojem najvyššej všeobecnosti na báze aktuálnosti. Nedá sa charakterizovať, lebo všetky prívlastky sú špeciálnejšie ako ona. Ale tvorivosť sa vždy objavuje za určitých podmienok a definuje sa ako podmienená."

Ak správne pochopíme to, čo hovorí Lao-c' v 51. speve svojho *Tao Te t'ingu*, zbadáme, že tvorivý proces je neviditeľné dosahovanie *Tao*. Píše: "Veci sú tvarované v súhlase s ich prirodzenosťou. Naplňajú ich vzťahové podmienky... Nikto neprikazuje, že to tak musí byť." Nie je ľahké pochopiť to, čo hovorí taoizmus alebo i Whitehead. Heidegger raz napísal: "Ak načúvame básnika a svojím spôsobom uvažujeme o tom, čo vyslovuje, ešte nie sme na ceste k tomu. Musíme sa najprv vrátiť, vrátiť sa ta, kde už v realite stojíme. Tento návrat ta, kde sa už nachádzame, je omnoho ťažší ako náhlivý výpad ta, kde ešte nie sme a nikdy nebudeme."

Inak povedané, ide o návrat k východisku, pri ktorom začínajú naše myšlienky. Toto zrieknutie sa je seba-premena prostredníctvom seba-popretia. Heidegger píše: "Básnik sa naučil odriekaniu. Učiť sa znamená stávať sa vedomcom." Toto poznanie znamená dosiahnuť videnie. Čo je videnie? Veľký buddhista 11. storočia Juang-t'ia Sün-t'ue vraví: "Aké jasné videnie. Jednako tu niet čo vidieť. Ani človeka, ani Buddhu." Môžeme sa začudovať, čo teda videl tak jasne, keď nebolo na čo sa dívať. Neskorší zen-buddhisti odpovedali, že sa tu najvyššia intuícia opisuje ako seba-realizácia, pričom táto seba-realizácia naznačuje seba-premenu k vyššiemu potvrdeniu. Heidegger zdôrazňuje, že sa stalo čoraz "zrejmejším, že básnikovo odriekanie nie je negácia, ale afirmácia. Seba-popieranie, ktoré sa javí byť len odmietaním a seba-vynechávaním, je vlastne nepopieraním seba: smerom k tajomstvu slova." Čo je tajomstvo slova? Heidegger: "Slovo ako tajomstvo zostáva vzdialené. Ako prežívané tajomstvo je však táto vzdialenosť blízka."

Jeden z najväčších čínskych stredovekých maliarov a básnikov Wang Wej v jednej svojej básni hovorí:

"Už dávno sa hlboko oddávam pokoju
Nič vo svete sa netýka mojej mysle
Vánok od borovicového lesa previeva mojím oknom
Horský mesiac svieti na moju harfu
Chcete, aby som objasnil dôvod neúspechu alebo zdaru?
Rybárova pieseň preniká hlboko do rieky."

Básnik zjavne stál pred dichotómiou neúspechu a zdaru a vyporiadaval sa s ňou. Keby ho bola zaujala len táto dichotómia, bolo by ho to rozrušilo. Keď sa však povzniesol nad protiklady afirmácie a negácie, vkočil do rieše vyššej afirmácie.

Vyššia afirmácia sa dosahuje odriekaním. Heidegger sa pýta: "Kam ide?" A odpovedá: "K odriekaniu, ktorému sa naučil. Toto učenie bolo náhlým zážitkom". "...Môže uspieť len vtedy, keď básnické slovo znovu zaznie v tóne piesne."

Ešte k otázke otvorenosti mysle. Juang-t'ia Süan-t'ie kedysi povedal: "Niet bytia ani nebytia a súčasne niet nebytia ani bytia." Vysvetľuje to takto: "Ak sa pripútame k bytiu a nebytiu, staneme sa jednostrannými, pretože nepochopíme, že forma bytia nie je realita bytia a že forma nebytia nie je skutočné nebytie." Juang-t'ia chce povedať, že tvrdenie či už bytia, alebo nebytia je neadekvátne a že je rovnako chybným aj popieranie či už bytia, alebo ne-nebytia. Realita by sa nemala hľadať pomocou dichotómie, lebo realita je bez akýchkoľvek ohraničení. Keď sa afirmácia a negácia berú súčasne, realita sa vyjaví sama. Slovanami Juang-t'iaovými povedané: "Cesty slov sú rozbité a činnosť myslenia je vyradená." Keď sú cesty slov rozbité a činnosť myslenia prestane, vtedy človek dosiahne hlbiny mysle. Preto Nišida zastáva teóriu seba-totožnosti neustáleho protirečenia: realita človeka sa prebudí pomocou paradoxu tohto protirečenia. Nišida napísal: "V hĺbke života je čosi, čo je súčasne negácia-qua-afirmácia a afirmácia-qua-negácia." Dosiahnuť absolútnu afirmáciu prostredníctvom absolútnej negácie, uvedením si hlbokého seba-protirečenia, znamená dosiahnuť skutočnú hĺbku ľudskej mysle, teda dosiahnuť osvietenie.

Takto Nišidove a Juang-t'iaove výroky, že afirmácia a negácia existujú zároveň, naznačujú cestu prebudenia mysle. Túto metódu použil aj Heidegger vo svojej *Rozprave o myslení*, kde vraví, že "vyššie pôsobenie sa skrýva v oslobodení, ktoré sa nachádza vo všetkých aktivitách vo svete". Toto "vyššie pôsobenie" nie je aktivita a je prirodzenosťou esenciálneho myslenia. Okrem toho toto oslobodenie leží za hranicami rozlišovania aktivity a neaktivity. Heidegger: "Ak sa prirodzenosť človeka vyznačuje myslením, potom podstata tejto prirodzenosti, totiž prirodzenosť myslenia, sa dá vidieť iba odhliadaním od myslenia." Túto prirodzenosť myslenia opisuje ako "zrieknutie sa myslenia". Toto zrieknutie sa znamená "prebudenie sa zo zabúdania na Bytie". Čo je to? Je to vstup do prebývania v prisvojovaní. Prebývať v prisvojovaní znamená uvedomovať si, že myslenie a prežívanie si už neprotirečia.

Taoistický výraz pre toto zriekanie sa myslenia alebo zabúdania na Bytie nazýva Čuang-c' *wang-č'* čiže "seba-zabudnutie". Keď nastane seba-zabudnutie, dichotómia človeka a vesmíru sa zmenšuje. Keď sa stotožní subjektívnosť človeka a objektívnosť vesmíru v stave zabudnutia, znamená to prebývať v prisvojení. Prebývať v prisvojení je otvorenie mysle čiže dosiahnutie (Cesty) *Tao*.

Vidno teda, že taoistická filozofia aj Heideggerov nový prístup smerujú k otvoreniu mysle prostredníctvom zabudnutia na rozlišovanie medzi vecami (čínska "totožnosť vecí"). Heidegger zdôrazňuje, že filozofia v minulosti nepoznala toto otváranie sa. Píše: "Filozofia hovorí o svetle rozumu, ale neberie ohľad na otvorenosť Bytia." Otvorenosť mysle je základná úloha jeho novej cesty myslenia. Nemožno tu poprieť vplyv a ohlas taoizmu.

Na záver ešte poznámka o taoizme s priamym zreteľom na estetiku. Poznáme čínske výtvarné motívy bambusových stromov, slivkových kvetov, chryzantém a orchideí. Každý z nich má osobitné mravné charakteristiky, ktoré predstavujú (zobrazujú) špecifickú pravdu. Napríklad tí, čo obdivujú priamosť a prisnosť, ale aj plodnosť a pokoru, zobrazujú tieto

vlastnosti kreslením bambusu. Tí, čo oceňujú tvrdosť a vytrvalosť, volia si obraz slivkového kvetu, ktorý kvitne napriek snehu. Tí, čo sa pokúšajú vyslobodiť zo svetského sveta zmätku, siahajú po pustovníckej osamelosti chryzantém, ktoré kvitnú ešte s príchodom mrazov. Tí, čo obľubujú čistotu, eleganciu a zmyselnosť, spodobujú ich v orchidei. Prirodzene, to sú len hlavné motívy čínskeho maliarstva, ktoré našlo obdivovateľov všade na svete. Ich krása je však v skutočnosti len symbolom morality alebo zmyslovou ilustráciou nadzmyslových ideí. Ak identifikujeme tieto vlastnosti ako pravdu, táto pravda je prejavom *Tao*, ale nie je to samotné *Tao*. Preto keď hovorím o (Ceste) *Tao* ako o poetickom myslení, ide mi skôr o problém pôvodu pravdivosti v umení než o výtvarné symboly v umení.

Heidegger cituje úryvok z básne Gottfrieda Bennu:

"Slovo - záblesk, vzlet, iskra
Útok plameňov, hviezda stopa
A potom opäť nesmierne temno
vôkol sveta. A Ja v prázdnom priestore."

Podľa Heideggera je našou úlohou prežívať hviezdnu stopu a vydať sa na cestu prázdneho priestoru, teda premeniť seba samých.

Poznámka:

Text pochádza z autorovej pozostalosti, redakcia ho preto bibliograficky neupravovala.

BONDYHO DĚJINY FILOSOFIE (NEVĚDECKÁ RECENZE)

MILAN ŠIMEČKA

Od konca sedemdesiatych rokov sa začali objavovať medzi samizdatovými dielami jednotlivé zväzky Dějin filosofie od Egona Bondyho. Doteraz nevyšli v knižnej podobe. Považujeme za užitočné informovať o ich existencii, okolnostiach vzniku a pocitoch, s ktorými boli prijímané v dobovej recenzii Milana Šimečku, ktorá vyšla v samizdatovom periodiku Obsah v decembri 1984.

Bondyho dílo, jež on sám nazývá ze skromnosti pouze *Poznámkami k dějinám filosofie*, má podle mého odhadu zatím rozsah asi jednoho tisíce stran strojopisného textu. Určuje se to těžko, protože dílo obíhá mezi čtenáři v nejrůznějších podobách, počínaje xerokopii menšího formátu a konče strojovými opisy v nejrůznějších hustotě řádků, a také bohužel s mnoha chybami a nepřesnostmi. V knižní podobě by možná zaplnilo dva až tři tlusté svazky. Jde o soustavný výklad dějin evropského filosofického myšlení od předsokratiků až po začátek 13. století (možná že je na světě i další svazek, já mluvím jen o tom, co jsem četl. V této chvíli už samozřejmě doma nic nepřechovávám, půjčil jsem všechno dál), provázený obsáhlým přehledem dějin čínské, indické, islámské a židovské filosofie. Skromnost v názvu trochu klame, dílo nemá mezery a zabývá se všemi podstatnými autory a všemi fázemi filosofického bádání.

Na několika úvodních stránkách vysvětluje Egon Bondy motivy, které ho k práci vedly. Přijmeme je s upřímností, s jakou jsou zřejmě míněny. Autor se pustil do této práce proto, aby studenti i nestudenti (zvláště pak ti mladí lidé, kteří se na vysoké školy nedostali) měli při zájmu o filosofii po ruce a i něco jiného než nudné, ideologizující a suchopárné kompiláty, jako třeba filosofický slovník. Stačí ke všem zkouškám. V hlavách studentů, jak si